

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA SUN‘IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Xabibullayeva Nozima Maxmudjon qizi
NDPI 2-bosqich magistranti

Ilmiy maslahatchi: Lutfetdinova Ra‘no Xusnetdinovna Namangan davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim innovatsiyalari kafedrasida dotsenti (PhD).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23256154>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil etilgan. Zamonaviy raqamli ta‘lim muhitida sun‘iy intellektning o‘quv materiallarini individuallashtirish, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, ta‘lim natijalarini monitoring qilish, o‘qituvchi faoliyatini metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada sun‘iy intellekt o‘qituvchining o‘rnini bosuvchi vosita emas, balki ta‘lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi pedagogik resurs sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, sun‘iy intellekt, raqamli texnologiyalar, raqamli ta‘lim, individual ta‘lim, kreativ fikrlash, ta‘lim sifati, pedagogik texnologiya, raqamli kompetensiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в процессе начального образования. Раскрывается значение искусственного интеллекта в современной цифровой образовательной среде для индивидуализации учебных материалов, повышения познавательной активности учащихся, мониторинга образовательных результатов, методической поддержки деятельности учителя, а также развития творческого и критического мышления учащихся. В статье искусственный интеллект рассматривается не как средство, заменяющее учителя, а как педагогический ресурс, способствующий эффективной организации образовательного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровое образование, индивидуализированное обучение, творческое мышление, качество образования, педагогическая технология, цифровая компетентность.

Abstract. This article analyzes the pedagogical opportunities of using artificial intelligence technologies in primary education. It highlights the importance of artificial intelligence in the modern digital learning environment for individualizing educational materials, increasing students' cognitive engagement, monitoring learning outcomes, providing methodological support for teachers, and developing students' creative and critical thinking skills. The article considers artificial intelligence not as a tool that replaces the teacher, but as a pedagogical resource that contributes to the effective organization of the educational process.

Keywords: primary education, artificial intelligence, digital technologies, digital education, individualized learning, creative thinking, quality of education, pedagogical technology, digital competence.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta‘lim tizimining mazmuni, shakllari va metodlarini yangilashni taqozo etmoqda. Ayniqsa, sun‘iy intellekt

texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga kirib kelishi o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Sun‘iy intellekt asosidagi vositalar matn yaratish, axborotni qayta ishlash, topshiriqlarni shakllantirish, ta‘limiy materiallarni moslashtirish, savollar tuzish va o‘quv faoliyatini tahlil qilish kabi imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi shaxsning keyingi ta‘lim faoliyati uchun zarur bo‘lgan fundamental bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli mazkur bosqichda raqamli texnologiyalarni, xususan, sun‘iy intellekt imkoniyatlarini maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan holda qo‘llash alohida ahamiyat kasb etadi.

Sun‘iy intellektdan boshlang‘ich ta‘limda foydalanish masalasiga faqat texnologik yangilik sifatida emas, balki ta‘lim metodikasini takomillashtirish vositasi sifatida yondashish lozim. Chunki texnologiyaning mavjudligi o‘z-o‘zidan ta‘lim sifatining oshishini ta‘minlamaydi. Uning samaradorligi pedagogik maqsadning aniq belgilanishi, o‘quvchining yosh xususiyatlariga mosligi, topshiriqlarning didaktik qiymati va o‘qituvchi tomonidan nazorat qilinishiga bog‘liq.

Sun‘iy intellekt – kompyuter tizimlarining inson intellektiga xos bo‘lgan ayrim faoliyatlarni, jumladan, ma‘lumotlarni tahlil qilish, til bilan ishlash, muayyan xulosalar chiqarish va tavsiyalar shakllantirish kabi jarayonlarni amalga oshirish imkonini beruvchi texnologiyalar majmuasidir.

Ta‘lim sohasida sun‘iy intellektdan foydalanish bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, u o‘quv materiallarini o‘quvchining ehtiyojiga moslashtirish imkonini beradi. Ikkinchidan, o‘qituvchining darsga tayyorgarlik jarayonini yengillashtiradi. Uchinchidan, turli darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqish va o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilishda yordamchi vosita vazifasini bajaradi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanishning asosiy tamoyili “texnologiya - maqsad emas, pedagogik vazifani hal etish vositasi” degan yondashuvga asoslanishi kerak. O‘qituvchi avvalo dars maqsadini belgilaydi, shundan keyingina sun‘iy intellekt vositasidan foydalanish zarurati aniqlanadi.

Sun‘iy intellektdan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari:

1. Ta‘limni individuallashtirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim darajasi, qiziqishi va o‘zlashtirish sur‘ati bir xil emas. An‘anaviy dars jarayonida barcha o‘quvchilarga bir xil topshiriq berish ayrim o‘quvchilar uchun topshiriqning juda oson, boshqalari uchun esa murakkab bo‘lishiga olib kelishi mumkin.

Sun‘iy intellekt yordamida topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra moslashtirish imkoniyati kengayadi. Masalan, o‘qish darsida bir guruh o‘quvchilarga matn mazmunini aniqlashga qaratilgan savollar, boshqa guruhga sabab-oqibat munosabatlarini topish, yuqori tayyorgarlikka ega o‘quvchilarga esa matn asosida xulosa chiqarish topshiriqlari ishlab chiqilishi mumkin.

Bunday yondashuv differensial ta‘limni tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

2. O‘qish savodxonligini rivojlantirish. Boshlang‘ich ta‘limning muhim vazifalaridan biri o‘quvchilarda matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, muhim axborotni ajratish, savollarga javob berish va matn asosida xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishdir.

Sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanib turli murakkablikdagi matnlar, savollar, lug‘aviy topshiriqlar va mantiqiy mashqlar yaratish mumkin. Bunda o‘qituvchi tayyorlangan materialni albatta pedagogik ekspertizadan o‘tkazishi zarur.

Masalan, o‘quvchilarga qisqa axborot matni berilib, quyidagi topshiriqlarni bajarish taklif qilinadi:

- a) matnning asosiy g‘oyasini aniqlash;
- b) matndan muhim ma‘lumotlarni topish;
- c) sabab va natijani ajratish;
- d) matnga mos sarlavha tanlash;
- e) qahramon yoki voqea haqida xulosa chiqarish;
- f) matn mazmuni asosida yangi savol tuzish.

Shunday qilib, sun‘iy intellekt o‘qish savodxonligini rivojlantirish uchun turli tipdagi topshiriqlar bankini shakllantirishda o‘qituvchiga yordam berishi mumkin.

3. Kreativ fikrlashni rivojlantirish. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchining ijodiy fikrlashini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Sun‘iy intellektidan foydalanishda o‘quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki g‘oya yaratuvchi subyekt sifatida shakllantirishga e‘tibor qaratish lozim.

O‘quvchilar dastlab o‘z fikrlarini mustaqil shakllantiradi, keyin sun‘iy intellekt tomonidan taklif etilgan variantlar bilan taqqoslaydi.

Bunday faoliyat o‘quvchining mustaqil fikrlashi, taqqoslash, baholash va yangi g‘oya ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. O‘qituvchi faoliyatini metodik qo‘llab-quvvatlash. Sun‘iy intellekt o‘qituvchining kundalik metodik faoliyatini yengillashtiruvchi yordamchi vosita sifatida ham muhim imkoniyatlarga ega. U:

- a) dars mavzusiga mos savollar yaratish;
- b) turli darajadagi topshiriqlar ishlab chiqish;
- c) didaktik materiallar uchun g‘oyalar taklif qilish;
- d) baholash mezonlarini shakllantirish;
- e) matnlar asosida test topshiriqlarini tayyorlash;
- f) darsning turli bosqichlari uchun faoliyat turlarini taklif qilishda yordam berishi mumkin.

Biroq sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan har qanday material o‘qituvchi tomonidan tekshirilishi va o‘quv dasturi talablariga moslashtirilishi kerak.

5. Formativ baholash imkoniyatlarini kengaytirish.

Ta‘lim jarayonida faqat yakuniy natijani emas, balki o‘quvchining o‘rganish jarayonini kuzatish ham muhimdir. Sun‘iy intellekt asosidagi ayrim vositalar o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilish va xatolar xarakterini aniqlashda yordam berishi mumkin.

Masalan, ona tili darsida o‘quvchi yozma topshiriqni bajargandan so‘ng, xatolar turini aniqlash va keyingi mashqlarni belgilash mumkin. Bunda o‘qituvchi natijalarni tahlil qilib, o‘quvchiga individual tavsiya beradi.

Demak, sun‘iy intellekt baholashning o‘rnini egallamaydi, balki o‘qituvchining diagnostik faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi.

Sun‘iy intellektni boshlang‘ich ta‘limga joriy etishda quyidagi ketma-ketlikni taklif etish mumkin:

Bosqich	O‘qituvchi faoliyati	Sun‘iy intellekt imkoniyati
1. Maqsadni belgilash.	Dars maqsadini aniqlash	Maqsadga mos topshiriqlar g‘oyasini taklif qilish
2. Mazmunni tanlash.	O‘quv dasturiga mos mazmunni belgilash	Matn va mashqlar variantlarini yaratish
3. Differensiallashtirish.	O‘quvchilar darajasini hisobga olish	Turli murakkablikdagi topshiriqlar yaratish
4. Faoliyatni tashkil etish.	O‘quvchilar faoliyatini boshqarish	Interaktiv savol va topshiriqlar taklif qilish
5. Baholash.	Natijalarni pedagogik tahlil qilish	Javoblarni dastlabki tahlil qilishga ko‘maklashish
6. Refleksiya.	O‘quvchi faoliyatini umumlashtirish	Refleksiv savollar variantlarini ishlab chiqish

Mazkur modelda markaziy o‘rinni o‘qituvchi egallaydi. Sun‘iy intellekt esa pedagogik jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida ishtirok etadi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanish samaradorligi bir qator shartlarga bog‘liq.

Birinchidan, yosh xususiyatlariga moslik ta‘minlanishi lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga taqdim etiladigan axborot sodda, tushunarli va bolaning psixologik imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.

Ikkinchidan, pedagogik nazorat saqlanishi zarur. Sun‘iy intellekt yaratgan javob yoki material har doim ham to‘g‘ri va metodik jihatdan mukammal bo‘lmasligi mumkin.

Uchinchidan, mustaqil fikrlashni saqlab qolish muhim. O‘quvchining har bir topshiriqda sun‘iy intellektga tayyor javob uchun murojaat qilishi uning mustaqil fikrlash faolligini pasaytirishi mumkin. Shu bois AI vositalari o‘quvchini fikrlashga undaydigan topshiriqlar bilan birgalikda qo‘llanishi kerak.

To‘rtinchidan, raqamli xavfsizlik va axborot madaniyati masalalariga e‘tibor qaratish lozim. O‘quvchilarning shaxsiy ma‘lumotlarini himoya qilish, ishonchsiz axborotni ajrata olish va raqamli muhitdan mas‘uliyatli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Sun‘iy intellektning ta‘lim jarayoniga kirib kelishi o‘qituvchining ahamiyatini kamaytirmaydi, aksincha, uning pedagogik va metodik mas‘uliyatini yangi mazmun bilan boyitadi.

An‘anaviy modelda o‘qituvchi ko‘proq axborot manbai sifatida namoyon bo‘lgan bo‘lsa, raqamli ta‘lim sharoitida u:

- ta‘lim jarayonining dizayneri;
- o‘quv faoliyatining tashkilotchisi;
- raqamli resurslarni tanlovchi;
- o‘quvchining individual rivojlanishini kuzatuvchi;
- axborotning ishonchliligini baholovchi;

f) o‘quvchini mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. Shu nuqtayi nazardan, kelajakdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining raqamli kompetensiyasi uning kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismiga aylanadi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanish ta‘lim jarayonini individuallashtirish, o‘quv materiallarini diversifikatsiya qilish, o‘qish savodxonligi va kreativ fikrlashni rivojlantirish, formativ baholashni takomillashtirish hamda o‘qituvchining metodik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Biroq sun‘iy intellektni ta‘limga joriy etish texnologik yangilikni shunchaki qo‘llash bilan cheklanmasligi kerak. Uning samaradorligi pedagogik maqsadning aniqligi, o‘quvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, o‘qituvchi nazorati, raqamli xavfsizlik va mustaqil fikrlashni qo‘llab-quvvatlash kabi omillar bilan belgilanadi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanishning istiqboli uni o‘qituvchining o‘rnini bosuvchi texnologiya sifatida emas, balki o‘qituvchi va o‘quvchining ta‘limiy imkoniyatlarini kengaytiruvchi intellektual pedagogik yordamchi sifatida qo‘llash bilan bog‘liq. Bunday yondashuv raqamli ta‘lim muhitida ta‘lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-son qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 25-yanvardagi “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta‘lim olishlarini tashkil etish va ularni rehabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 46-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim va tarbiya sohasiga oid me‘yoriy-huquqiy hujjatlar.
5. Lutfetdinova R. X. System And Stages Of Implementation Of Teaching On The Basis Of Modular Technology In Pedagogical Activity // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Vol. 7. – №12.
6. Makhmudova N. The content of the development of independent cognitive activity in students through self-assessment // International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Vol. 3. – №3. – P. 215–221.
7. Lutfetdinova R. X. Formation of communicative competence in primary school students through productive learning // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – Vol. 12. – №4. – P. 300–307.